

УДК 33
ББК 65
С-18

**ОМИЛҲОИ СИФАТИ
ЗИНДАГИИ ҶОМЕАИ
МИНТАҚАВӢ**

Сайдуллоева Дилором Каримовна – дотсенти кафедраи идоракунии иқтисодиёт ва маркетинг МДТ ДДХ ба номи академик Б.Гафуров, (Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Хуҷанд), e-mail: dsaidullaeva@mail.ru

Сайдуллоева Мехрангез Ҳакимхоновна – докторанти курси Ихтисоси 08.00.09-Методҳои математикӣ ва афзорӣ (инструменталӣ) дар иқтисодиёт МДТ ДДХ ба номи академик Б.Гафуров, (Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Хуҷанд), e-mail: mehrangez5005@gmail.com

**ФАКТОРЫ КАЧЕСТВА
ЖИЗНИ
РЕГИОНАЛЬНОГО
СОЦИУМА**

Сайдуллоева Дилором Каримовна – доцент кафедры управления экономикой и маркетинга ГОУ Худжандский государственный университет имени академика Б.Гафурова, г.Худжанд Республики Таджикистан, e-mail: dsaidullaeva@mail.ru

Сайдуллоева Мехрангез Ҳакимхоновна – докторант I курса по специальности 08.00.09-Математические и аналитические методы (инструментальные) ГОУ ХГУ имени академика Б.Гафурова, (г.Худжанд Республика Таджикистан), e-mail: mehrangez5005@gmail.com

**FACTORS OF THE
QUALITY OF LIFE OF
THE REGIONAL
SOCIETY**

Saidulloeva Dilorom Karimovna - Associate Professor of the Department of Economic Management and Marketing of the Academician B. Ghafurov, Khujand city, Republic of Tajikistan, e-mail: dsaidullaeva@mail.ru

Saidulloeva Mehrangez Hakimkhonovna – 1-st year Doctoral Student in the Specialty 08.00.09-Mathematical and Analytical Methods (instrumental) Academician B. Ghafurov, (Khujand city, Republic of Tajikistan), e-mail: mehrangez5005@gmail.com

Калидвожаҳо: сифати зиндагӣ, ҷомаи минтақавӣ, омилҳои сифати ҳаёт, арзёбии объективӣ ва субъективӣ, таъсири танзимкунанда, сохтори институтсионалии минтақа.

Дар мақола, усули аз ҳама самараноки таҳлили омилҳои сифати зиндагӣ яъне таснифоти параметрҳои мавриди баррасӣ қарор гирифт. Параметрҳои омӯзиши сифати зиндагии ҷомаи минтақавӣ, бо хусусиятҳои рушди минтақа, мавқеи он дар байни минтақаҳои ҷумҳурӣ муайян карда мешавад. Дар омӯзиши сифати зиндагӣ, нишондиҳандаҳо бори назарраси мазмунӣ доранд. Хусусиятҳои объективии сифати зиндагӣ дар асоси маълумотҳои оморӣ на ҳама вақт манзараи воқеиро инъикос мекунад ва аксар вақт зиддият доранд.

Ключевые слова: качество жизни, региональное общество, факторы качества жизни, объективная и субъективная оценка, регулирующее воздействие, институциональная структура региона.

В статье рассматривается наиболее эффективный метод анализа факторов качества жизни – классификация параметров. Параметры исследования качества жизни регионального сообщества определяются особенностями развития региона, его положением среди регионов республики. В исследовании качества жизни показатели имеют значительную содержательную

нагрузку. Объективные характеристики качества жизни, основанные на статистических данных, не всегда отражают реальную картину и часто противоречивы.

Key words: quality of life, regional society, quality of life factors, objective and subjective assessment, regulatory impact, institutional structure of the region.

The article discusses the most effective method for analyzing the factors of quality of life - the classification of parameters. The parameters of the study of the quality of life of the regional community are determined by the peculiarities of the development of the region, its position among the regions of the republic. In the study of the quality of life, indicators have a significant content load. Objective characteristics of the quality of life based on statistical data do not always reflect the real picture and are often contradictory.

Дар охири аввали асри бисту якум муаммои асоснок кардан ва муайян кардани нишондиҳандаҳои сифати ҳаёт, ки вазъият ва динамикаи ҷамъиятро дар илми ватанӣ инъикос менамояд, характери махсус пайдо карда, мавзуи тадқиқоти олимони ва объекти диққати таҷрибачиён мебошад. Воқеияти ҳозира ба инкишофи системаи серзинаи ҷамъиятие, ки дар зерин таъсири бевосита ва бавоситаи бисёр омилҳои дохилӣ, берунӣ, субъективӣ ва объективӣ ташаккул меёбад, асос гузошт. Дар маркази ин система сифати зиндагии аҳолии минтақа ва динамикаи он ҳамчун натиҷаи ниҳой ва мақсади стратегӣ қарор дорад.

Муайян намудани омилҳо бо истифода аз гурӯҳбандии нишондиҳандаҳои сифати ҳаёт истифодаи равиши маҷмӯиро дар бар мегирад, ки маълумоти омӯшӣ оид ба бароҳати муҳити инсон, рафтор ва қаноатмандии ӯро муттаҳид мекунад. Дар омӯзиши сифати зиндагӣ, нишондиҳандаҳо бори назарраси мазмунӣ доранд. Мақсади асосии таҳлили омилҳои сифати ҳаёт маҷмӯи маълумотест, ки ба муайян кардани қонуниятҳои динамикаи рушди шахсият ва ҷомеа нигаронида шудааст. Сифати гуногунсоҳаи зиндагӣ, динамизми воқеияти иҷтимоӣ, гуногунии падидаҳо ва равандҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ аҳамияти як қатор омилҳоро аз нуқтаи назари нишондиҳандаҳои омӯшӣ ва тадқиқоти сотсиологӣ тасдиқ мекунад.

Ба андешаи мо, усули аз ҳама самаранокӣ таҳлили омилҳои сифати зиндагӣ таснифоти параметрҳо мебошад. Параметрҳои омӯзиши сифати зиндагии ҷомеаи минтақавӣ, масалан, бо хусусиятҳои рушди минтақа, мавқеи он дар байни минтақаҳои ҷумҳурӣ муайян карда мешавад. Аз нуқтаи назари таснифот, ин асосноккунии типология, муайян намудани объектҳои муҳимтарин, намояндагӣ, муайян намудани ҷиҳатҳои муҳимтаринест, ки зухуроти гуногунро тавсиф мекунад.

Бисёр омилҳо бо ҳам алоқаманданд, ба сифати зиндагӣ таъсир мерасонанд, якдигарро тақрор мекунад ва пурра мекунад. Дар айни замон як қатор омилҳоро, масалан, генетикиро чен кардан ва мушоҳида кардан мумкин нест, аммо таъсири онҳо хеле калон аст. Масалан, ба сифати зиндагии фард, минтақа ё кишвар аз рӯи ягон омил доварӣ кардан душвор аст.

Таҷриба маҷмӯи муайяни хусусиятҳо имкон медиҳад, ки минтақаҳо ва муниципалитетҳоро аз рӯи сифати зиндагӣ андозагирӣ ва муқоиса кунем [1].

Мафҳуми системаи омилҳои сифати зиндагӣ ҳамчун ҳамбастагии шароити иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва ғайра фаҳмида мешавад, ки дар раванди ҳаёт бо ҳам алоқаманданд, ки дар зерин таъсири онҳо равандҳои иҷтимоӣ минтақа инкишоф меёбанд.

Омилҳои беруна таъсири дигар минтақаҳо, кишварҳо ва давлатҳои гуногунро ба сифати зиндагӣ ва рушди минтақа тавсиф мекунад. Омилҳои беруна бо омилҳои дохилӣ яхелаанд, аммо онҳо хусусияти васеъ доранд. Дар байни омилҳои беруна, ки ба сифати зиндагӣ таъсир мерасонанд, метавон, масалан, вазъи иқтисоди ҷаҳонӣ ё вазъи экологии ҷаҳон, шароити табиӣ, сатҳи рушди давлатҳои ҳамсоя, мушкилоти демографии минтақаҳои асимметрӣ ё кишварҳо ва ғайраро номбар кард. Ҳамин тариқ, омилҳои беруна имкон медиҳанд, ки ҳаёти босифати аҳолии минтақаҳо ва кишварҳо муқоиса карда шавад, ки ба ҳадафҳои тадқиқоти мо дохил карда нашудааст. Омилҳои дохилӣ сифати зиндагии аҳолиро дар як қаламрави (минтақа) тавсиф мекунад. Омилҳои дохилиро мо аз нуқтаи назари шароити объективӣ ва

субъективии ҳаёти иҷтимоӣ, хусусияти фазои зисти шахсият, муносибатҳои иҷтимоии дохили минтақа арзёбӣ мекунем.

Якчанд гурӯҳи омилхоро чудо кардан мумкин аст: иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва ҳуқуқӣ, табиӣ, маънавӣ, ирсӣ. Баҳодиҳии объективии омилҳои иқтисодии сифати ҳаёт нишондиҳандаҳои некуахлоқии моддӣ, даромади миёнаи ҳар сари аҳоли; (музди миёнаи моҳона, бучети ҳадди ақали зиндагӣ, шумораи одамоне, ки даромадашон аз ҳадди ниҳоии зиндагӣ паст, сохтори даромади пули ва хароҷоти аҳоли) индекси Джини; бо манзил таъмин кардан ва ғайра. Баҳодиҳии субъективӣ — баҳодиҳии шахсӣ ба некуахлоқии худ. Самтҳои имконпазири танзимкунанда таъмини рушди иқтисодии минтақа ва ҳавасмандгардонии фаъолияти иқтисодии аҳоли хоҳанд буд. Арзёбии объективии омилҳои иҷтимоии сифати зиндагӣ нишондиҳандаҳои биотиббӣ, демографӣ, инчунин нишондиҳандаҳои таҳсилот, суботи иҷтимоӣ ва амниятро дар бар мегирад, дар ҳоле ки баҳодиҳии субъективӣ ҳисси амнияти иҷтимоӣ, амният ва эътимод ба оянда, қаноатмандӣ аз сифат ва дастрасии хизматрасонии иҷтимоиро дар бар мегирад. Самтҳои имконпазири таъсири танзимкунанда дар ин самт дастгирӣ ва навосии тамоми бахшҳои соҳаи иҷтимоӣ, таъмини дастрасӣ ва сифати хизматрасонӣ, танзими равандҳои демографӣ, ҳавасмандгардонии такрористехсоли оддии аҳоли, истифодаи равиши систематикӣ дар таъмини дастгирии иҷтимоии аҳоли, оила, таъмини амният ва амнияти иҷтимоии шаҳрвандон, ҳифзи саломатӣ, пешгирии бемориҳо, санатория ва ғайра мебошанд. Арзёбии объективии омилҳои табиӣ сифати ҳаёт таҳлили сифати об, ҳаво, хок, олами набототу ҳайвонот, партовҳои моддаҳои зараровар, инчунин ташаккул ва коркарди моддаҳои захролуд аз ҷониби корхонаҳо ва баҳодиҳии субъективӣ, муносибати арзишманди аҳоли ба муҳити табиӣ, ҳисси бехатарии экологиро дар бар мегирад. Самтҳои эҳтимолии таъсири танзимкунанда дар ин ҳолат тадбирҳои ҳифзи муҳити зист (ҳифзи олами набототу ҳайвонот), назорат ва коркарди партовҳои зараровар мебошанд. Дар бораи баҳодиҳии объективии омилҳои маънавии сифати зиндагонӣ сухан ронда, нишондиҳандаҳои иҷтимоию маданияро (шумораи муассисаҳои клубу китобхонаҳо, тамошо ба музейу театрҳо ва ғайра) махсус қайд кардан лозим аст. Қаноатмандӣ аз сифат ва миқдори муассисаҳои фарҳангӣ, инчунин сатҳи фарҳанги шахсӣ, арзёбии мавқеи фард дар фазои фарҳангии ҷомеа ба сифати арзёбии субъективӣ хизмат мекунад. Самтҳои имконпазири таъсири танзим тадбирҳои баланд бардоштани сатҳи рушди маънавии ҷомеа тавассути муассисаҳои таълимӣ, рушди муассисаҳои фарҳангӣ, дастгирии институти оила ва никоҳ, баҳодиҳии объективии омилҳои ирсии сифати ҳаёт, инчунин нишондиҳандаҳои саломатӣ, истеъмор, ифлосшавӣ ва субъективӣ – арзёбии омилҳои ирсии шахсро дар бар мегирад, ки ба сифати ҳаёт, инкишофи маънавӣ, тафаккури у таъсир мерасонанд. Самтҳои эҳтимолии таъсири танзимкунанда дар ин ҳолат ташхиси нуқсонҳои хромосомии ҳомила ва рафъи сабабҳои онҳо (табиӣ, антропогенӣ, тарзи зиндагӣ), дастгирии институти оила ва никоҳ хоҳанд буд. Хусусиятҳои объективии сифати зиндагӣ дар асоси маълумотҳои омори на ҳама вақт манзараи воқеиро инъикос мекунанд ва аксар вақт зиддият доранд. Таснифоти субъективӣ, ки дар асоси баҳодиҳии қобилиятнокӣ, субъективият сурат мегирад, дар доираи муносибатҳои муайяни иҷтимоӣ маълумоти омориру пурра мекунанд. Нишондиҳандаҳои субъективӣ ин баҳодиҳии инсон ба шароити зиндагии ҷомеа мебошанд, ки ба ҷаҳонбинӣ, хусусиятҳои фардию психологӣ ва маънавиёти ӯ вобаста аст. Онҳо беҳбудии шахс, некуахлоқии ӯ, худбаҳодиҳӣ ва ақсуламали худро ба тағироти беруна инъикос мекунанд. Ҷузъи субъективии сифати зиндагӣ бо эҳтиёҷот ва манфиатҳои шахсият алоқаманд аст, ки ҳамеша инфиродӣ буда, дар эҳсосоти субъективии фард, андешаи шахсии ӯ, муҳокима ва арзёбиҳои ӯ инъикос меёбанд. Аз ин ҷост, ки зарурати ба назар гирифтани хусусиятҳои таҷрибаҳои ҳар як одам дараҷаи қаноатмандӣ аз ин ё он ҷараён ва натиҷаҳои ҳаёти ӯ бармеояд.

Дар доираи сохтори институтсионалии минтақа на танҳо баҳо додан ва чен кардани сифати зиндагӣ, балки инчунин муайян кардани соҳаи таъсиррасонӣ, бо нишон додани самтҳои асосии мушкilot имконпазир аст. Омилҳои иқтисодӣ сатҳи зиндагии аҳолиро аз

рӯи ченаки микдории падидаҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ тавассути баҳодихии нишондиҳандаҳои объективи неқӯаҳволӣ ва шуғли чома тавсиф мекунад. Омилҳои сиёсӣ ва ҳуқуқии сифати зиндагӣ амнияти иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ ва суботро тавассути танзими давлатии равандҳои иҷтимоӣ иқтисодии чома тавсиф мекунад. Омилҳои сиёсӣ самаранокии фаъолияти мақомоти давлатӣ ва шахракҳо, минтақаҳо ва ғайраро тавсиф мекунад. Ба назари мо, таъсири мутақобилаи ҷузъҳои самтҳои гуногуни сиёсати минтақавии давлатӣ, ки ба воқеияти иҷтимоӣ таъсир мерасонанд, нишондиҳандаҳои сиёсии сифати ҳаётро тавсиф мекунад. Омилҳои иҷтимоӣ вазъи соҳаи иҷтимоиро инъикос мекунад, ки объекти сиёсати иҷтимоӣ минтақа мебошад. Унсурҳо ва нишондиҳандаҳои асосии он неқӯаҳволӣ, демография ва сохтори аҳоли, маориф, фарҳанг, тандурустӣ, суботи иҷтимоӣ ва амният мебошанд. Дар айни замон системаи нишондиҳандаҳои иҷтимоӣ аз ҷониби коршиносони СММ пешниҳодшуда дар сатҳи милли ва байналмилалӣ истифода мешавад. Он 186 нишондиҳандаро дар 11 самти аҳамияти иҷтимоӣ дар бар мегирад. Дар байни онҳо табақабандии иҷтимоӣ, ҳаракатнокӣ, тақсимои даромад, истеъмоли ва ҷамъкунӣ, вақт ва фароғат, таъминоти иҷтимоӣ, маориф, тандурустӣ, тарбиботи ҷамъиятӣ, амният ва ғ. [1].

Омилҳои табиӣ шароити зиндагии инсон ва сифати зиндагии ӯро аз ҷиҳати бароҳати зиндагӣ ва таъсир ба саломатӣ ва қаноатмандӣ аз омилҳои муайяни муҳити зист тавсиф мекунад. Ба инҳо шароити ҷуғрофӣ зиндагонӣ (бару тулу, баландӣ аз сатҳи баҳр, ҳарорати миёнаи солна, микдори рузҳои офтобии сол ва ғайра), шароити зисти биологӣ (флора, ҳайвонот, мувофиқ будани истифодаи одамон), экология (концентратсияи моддаҳои зарарнок дар атмосфера) ва об, радиатсия ва ғайра дохил мешаванд.

Омилҳои маънаӣ ба андозагирии ҷисмонӣ вобаста нестанд, балки бо тафаккур мушаххас ва нав карда мешаванд. Дар сохтори он якҷанд ҷузъҳоро ҷудо кардан мумкин аст, ки дар доираи чома зухур мекунад, вале ҷеншаванда нестанд: кайфияти маънавии шахс ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ, рӯҳияи ҷамъиятӣ дар маҷмӯъ. Омилҳои маънаӣ бо идеалҳо, эътиқодҳо, идеяҳо ифода карда мешаванд. Ин эътиқод аст, ки одамонро ба як қулли мушаххаси иҷтимоӣ мепайвандад ва амали иҷтимоиро имконпазир месозад.

Омилҳои генетикӣ дар сифати ҳаёт на танҳо бо маҷмӯи хромосомаҳо ва қобилиятҳои ҷисмонӣ, балки бо рӯҳия ва тафаккур, ки ба роҳи ҳаёти инсон ворид мешаванд, алоқаманданд. Тамоюли генетикӣ ва саломатиро омилҳои зиёд муайян мекунад: табиӣ (қайҳонӣ, геомагнитӣ, иқлимӣ ва ғ.); антропогенӣ (партовҳо, ифлосшавӣ, садо ва ғ.); услуб ва тарзи зиндагӣ (гиподенемия, аз ҳад зиёд хӯрдан, фаровонии иттилоот ва ғ.). [2, сах.27]. Ин гурӯҳ аз ҷиҳати микдорӣ беандоза аст, вале дар ҳамаи ҷанбаҳои ҳаёт (саломатӣ, майл ба чизе ва ғайра), рафтори одамон инъикос меёбад. Ҷузъи генетикии сифати ҳаёт ба андозаи бештар саломатии инсон ва дар натиҷа қобилияти дарк кардани воқеияти атроф тавсиф мешавад. Норасоии гуногуни генетикӣ на танҳо дар тарзи зиндагӣ ва сифати зиндагӣ, балки дар сатҳи арзёбии субъективӣ низ инъикос меёбад. Самтҳои таъсири танзимкунанда тавассути ҳамбастагии ҷузъҳои фаъолияти гуногуни сиёсати минтақавии давлат амалӣ карда мешаванд. Механизмҳои танзими рушди сифати ҳаётро ба умумӣ ва махсус ҷудо кардан мумкин аст. Сиёсати иқтисодӣ, пулию қарзӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, динӣ, техникӣ ва ғайра ҳамчун механизмҳои умумӣ хизмат мекунад. Фаъолияти давлат дар самтҳои гуногун бояд ҳамеша ба беҳбудии зиндагии мардум нигаронида шавад, аз ин рӯ, ҳамкориҳои мутақобилаи сиёсат ва соҳаҳои гуногуни ҳаёти чома асоси танзими самарабахши сифати зиндагӣ мебошад. Механизмҳои хусусӣ, ба андешаи мо, бо мавҷудият ва ҳамкориҳои ҷузъҳои зерин ва усули барномавии мақсаднок муайян карда мешаванд: заминаи ҳуқуқӣ ва маъмурӣ, захираҳои молиявӣ, мониторинг.

Механизмҳои хусусӣ воситаи ягонаи танзими падидаҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла сифати ҳаёт, новобаста аз самт ва минтақаи мушкилоти таъсиррасонӣ мебошанд. Ҳамин тариқ, механизмҳои хусусӣ на танҳо асбоб, балки асоси ҳама гуна амал ё падидаи иҷтимоӣ мебошанд. Омилҳои сиёсӣ, ки ба сифати зиндагии аҳолии минтақа таъсир мерасонанд, баҳо дода, аз натиҷаҳои тадқиқоти сотсиологии дахлдор васеъ истифода бурдан зарур аст. Ин на танҳо

барои дақиқтар муайян кардани доираи нишондодҳое, ки омили мушаххаси сифати ҳаётро ташкил медиҳанд, балки барои баҳодиҳии таъсири он ба сифати ҳаёти ҷомеа мусоидат мекунад. Ин равиш дар ниҳоят ҳатогихоро дар таҳияи сиёсати минтақавии давлат кам мекунад.

АДАБИЁТ

1. Возжеников А.В. Национальная безопасность: теория, политика, стратегия. М.: НПО «Модуль», 2000. 240 с.
2. Неретина Е.А. Управление социальными процессами. Саранск: Тип. «Красный Октябрь», 1999. 127 с.

REFERENCES

1. Vozzhenikov A.V. National security: theory, policy, strategy. M.: NPO "Module", 2000. 240 p.
2. Neretina E.A. Management of social processes. Saransk: Type. "Red October", 1999. 127 p.